

**П'ята пора.. Розламана земля.
Роман. Книга 1**

КУПИТИ

«П'ята пора» відкриває читачам світ Затишшя — багатостраждального континенту, що, за гіркою іронією, тисячоліттями не знає тиші та спокою, і де людство полишене на милість Батечка Землі. Обранці Землі — орогени, які володіють здатністю відчувати планету й переспрямовувати земну енергію, відвертаючи або спричиняючи лихо. Раз на кількасот років аномальна сейсмічна активність зумовлює смертельні захмарення й холод, що можуть тривати роками, і які прадавня наука, викарбувана в камені, іменує П'ятою порою. І найдовша Пора, яку знала ця земля, от-от розпочнеться; так настає кінець світу. Але, крім планетарного кінця світу, є й особистий — кінець світу настає для Ессун, жінки з містечка Тірино. Кінець світу — тільки початок; попереду ще багато болю і страждань, зрад і несправедливості, жару й попелу. Назустріч цьому, щоби повернути втрачене, помститися кривдникам та — хай як неймовірно — вибороти своє місце в цьому жорстокому світі, й вирушить Ессун. А з нею — і ви. Це перша частина трилогії «Розламана земля» блискучої американської фантастки Нори Джемісін. Цикл отримав низку відзнак, зокрема тричі поспіль здобував премію «Г'юґо» за найкращий роман.

П'ЯТА ПОРА

КОЖНІЙ ДОБІ НАСТАНЕ КІНЕЦЬ

Н. К. ДЖЕМІСІН

Найпопулярніша авторка *New York Times*

WINNER
of the
HUGO
AWARD

Н. К. ДЖЕМІСІН

П'ЯТА ПОРА

РОЗЛАМАНА ЗЕМЛЯ
КНИГА ПЕРША

N. K. JEMISIN

THE FIFTH SEASON

THE BROKEN EARTH
BOOK ONE

Так настає кінець світу. Востаннє.

Почалася пора завершень. Вона починається з величезного багряного розколу по центру єдиного континенту світу; розколу, з якого виринається вдосталь попелу, щоб затьмарити небо на роки. Чи століття. Вона починається зі смерті, з убивства сина та зникнення доньки. Починається зі зради, з того, як роз'ятрюються і гнояться задавлені рани.

А закінчується вона тобою. Ти — Затишшя, земля, що віддавна потерпає від катастроф; тут орогени володіють силою землі як зброєю, а їх самих бояться набагато більше, ніж довгої холодної ночі. І не буде тобі пощади.

Джемісін Н. К.

Розламана земля. П'ята пора : роман : Кн. 1 / Н. К. Джемісін ; пер.
з англ. Р. Я. Гардашука. — Тернопіль : Видавництво Богдан, 2023. —
400 с.

ISBN 978-966-10-8687-5

«П'ята пора» відкриває читачам світ Затишшя — багатостраждального континенту, що, за гіркою іронією, тисячоліттями не знає тиші та спокою, і де людство полишене на милість Батечка Землі. Обранці Землі — орогени, які володіють здатністю відчувати планету й переспрямовувати земну енергію, відвертаючи або спричиняючи лихо. Раз на кількасот років аномальна сейсмічна активність зумовлює смертельні захмарення й холод, що можуть тривати роками, і які прадавня наука, викарбувана в камені, іменує П'ятою порою. І найдовша Пора, яку знала ця земля, от-от розпочнеться; так настає кінець світу.

Але, крім планетарного кінця світу, є й особистий — кінець світу настає для Ессун, жінки з містечка Тірімо. Кінець світу — тільки початок; попереду ще багато болю і страждань, зрад і несправедливості, жару й попелу. Назустріч цьому, щоби повернути втрачене, помститися кривдникам та — хай як неймовірно — вибороти своє місце в цьому жорстокому світі, й вирушить Ессун. А з нею — і ви.

Це перша частина трилогії «Розламана земля» блискучої американської фантастки Нори Джемісін. Цикл отримав низку відзнак, зокрема тричі поспіль здобував премію «Г'юго» за найкращий роман.

THE FIFTH SEASON: Copyright © 2015

by N. K. Jemisin

Map © Tim Paul

Cover design by Lauren Panepinto

Cover photo by Shutterstock

Cover © 2015 Hachette Book Group, Inc.

© Гардашук Р. Я., переклад, 2023

© Видавництво Богдан, виключна ліцензія на видання, оригінал-макет,
2023

THE FIFTH SEASON:

Copyright © 2015 by N. K. Jemisin

All rights reserved.

© Переклад з англійської Романа Гардашука

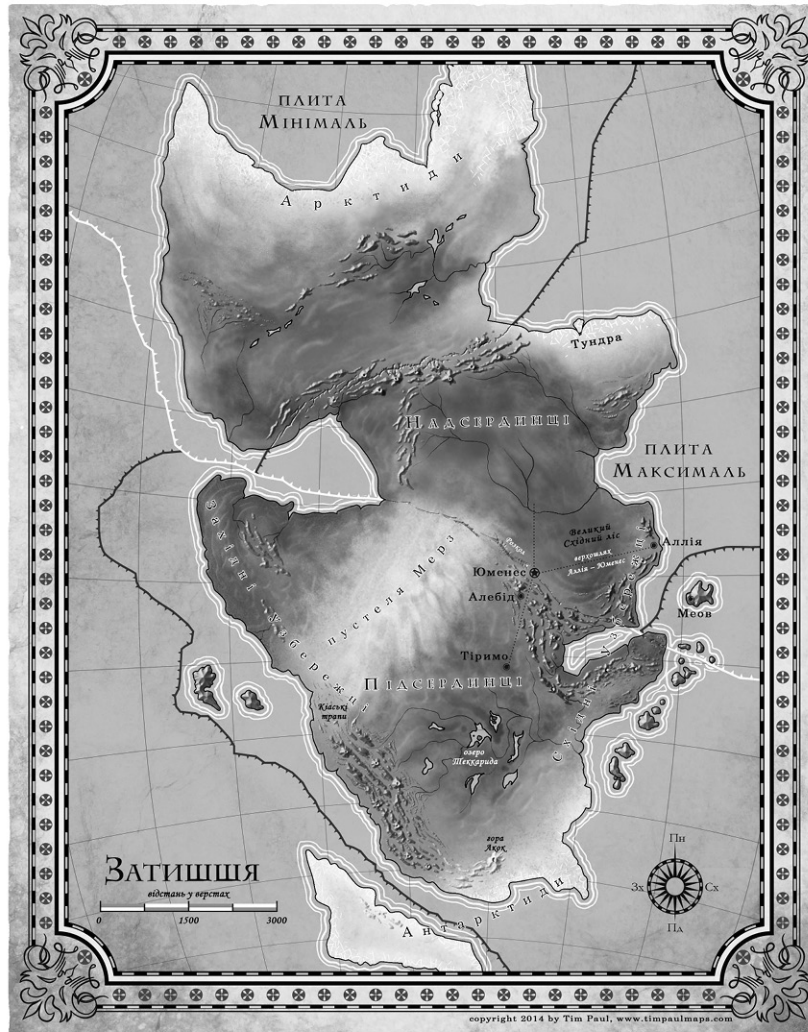
Map © Tim Paul

Cover design by Lauren Panepinto

Cover photo by Shutterstock

Cover © 2015 Hachette Book Group, Inc.

*Усім, кому доводиться виборювати повагу,
даровану іншим беззастережно*

ПРОЛОГ

ти тут

Почнімо з кінця світу, чому б ні? Просто змиристь із цим та й переходь до цікавіших речей.

По-перше, особистий кінець. Є одна річ, яку вона обдумуватиме знову і знов, уявляючи, як помер її син, і намагаючись знайти глузд у чомусь настільки безглуздому. Вона вкриє Учеве зламане тільки ковдрою — усе, крім личка, бо він боїться темряви, — і сидітиме поруч заціпеніло, не зважаючи на світ, кінець якого саме настає. Він уже настав, і ці обидва кінці не перші. Їй не звикати.

Ось про що вона думає зараз і думатиме потім: «Зате він був вільним».

І вона сама, скрушна й утомлена, відповідає на майже запитання, яке вона ж, нестямна й приголомшена, ставить:

«Ні, не був. Не насправжки. А тепер буде».

***

Але тобі потрібен контекст. Почнімо знову з кінця, та цього разу ґрунтовно.

Ось тобі земля.

Звичайна собі, як і всяка інша. Гори й полонини, урвища й заплави — звична річ. Звична, коли б не розмір і динамізм. О, ця земля ще й як ворухиться. Наче старигань, якому не лежить в ліжку, вона дихає й стогне, сопе й пердить, хрипить і плямкає. Звісно ж, мешканці цієї землі назвали її Затишшям. Це земля тихої та гіркої іронії.

Затишшя мало й інші імена. Колись воно було кількома різними землями. Нині ж це суцільний неподільний континент, та колись у майбутньому він знову поділиться.

Власне, дуже скоро.

Кінець починається в місті: найдавнішому, найбільшому, найвеличнішому місті, що існує на світі. Місто зветься Юменес, і колись воно було осердям Імперії. Воно й досі осердя багато чого, от

тільки Імперія трохи занепала від часу свого першого розквіту — така вже доля імперій.

Юменес унікальний не через свій розмір. У цих краях чимало великих міст, що оперізують континент по екватору. Деінде у світі села рідко розростаються в містечка, а містечка — у міста, бо важко підтримувати життя таких громад, коли сама земля, знай, намагається їх пожерти... Та Юменес стоїть непорушно мало не двадцять сім століть свого існування.

Юменес унікальний, бо лише тут люди мали зухвальство будувати ні задля безпеки, ні задля затишку, ані навіть для краси — а з відваги. Міські мури — шедевр вишуканої мозаїки та барельєфів, що розповідають довгу й жорстоку історію тамтешнього народу. Високі вежі пронизують, наче кам'яні пальці, громаддя будівель; ліхтарі ручної роботи світяться від новітнього дива гідроенергетики; підносяться вгору аркові мости зі скла та хоробрості й архітектурні споруди, звані *балконами* — такі прості, але такі неймовірно безглузді, що доти ніхто в писаній історії ніколи їх не будував. (Та чимало з історії лишається незаписаним. Не забувайте про це.) Вулиці вимощені не простою в заміні бруківкою, а гладеньким безшовним дивовижним матеріалом, який місцеві називають *асфальтом*. Зухвалі навіть юменеські халупи, бо це тонкостінні хижки, що мали б завалитися від буревію, куди там струсу. Та стоять собі, як стояли, віками.

Оскільки в середмісті повно високих будівель, воно й не дивно, що одна з них більша та зухваліша за всі інші разом узяті: це масивна споруда, основа якої — зірчаста піраміда з філігранно обтесаної обсидіанової цегли. Адже піраміди — найстійкіші архітектурні споруди, а ця вп'ятеро пірамідніша, бо чом би й ні? А оскільки це Юменес, на вершині піраміди міститься чималенька геодезична сфера, гранчасті стіни якої нагадують півпрозорий бурштин. Здається, ніби та сфера ледь похитується, хоча насправді кожна частина будівлі спрямована суто на те, щоб її підтримувати. *Здається*, ніби вона може впасти — саме це й має значення.

Тут, у Чорній Зорі, збираються старшини Імперії і займаються своїми обов'язками. А в бурштиновій сфері вони тримають імператора — цілим і неушкодженим. Він тиняється її золотими залами

в шляхетному розпачі, робить, що йому скажуть, й із жахом чекає дня, коли його зверхники вирішать, що з його дочки буде ліпша оздоба.

До речі, ані описані місця, ані люди ніскільки не важать. Я просто подаю їх задля контексту.

Але є чоловік, що важитиме ще й як.

Поки що можеш собі уявити, який він на вигляд. Можеш спробувати вгадати, що в нього на думці. Десь ти помилишся, але десь таки вгадаєш. Судячи з його подальших дій, на думці в нього цієї миті могло бути не так багато речей.

Він стоїть на пагорбі неподалік від обсидіанових стін Чорної Зорі. Звідти він може бачити більшу частину міста, дихати його димом, тонути в його гаморі. Он гурт молодих жінок на асфальтовій доріжці внизу, адже цей пагорб височіє в парку, обожнюваному містянами. (Каменаука радить: «Тримай за стінами зеленки», та в більшості громад землю засаджують перелогом то городиною, то бобовими для відновлення ґрунту. Лише в Юменесі із зеленки витворюють прикрасу.) Жіночий гурт пирскає сміхом, бо котрась сказала щось смішне, і цей звук із подувом вітру долітає до чоловіка. Він заплющує очі й насолоджується тихим тремоло їхніх голосів і ще тихшим відлунням їхніх кроків — наче тріпотіння метеликів на його сягосапах. Мушу зазначити: він не здатен осягти всі сім мільйонів мешканців міста; він здібний, та не настільки. Однак більшість їх таки відчуває, відчуває їхню присутність там. *Тут*. Чоловік глибоко вдихає й стає земною твердю. Люди ступають кінчиками його нервів, їхні голоси колишуть волосини на його шкірі, їхній віддих брижить повітря, яке він усотує в легені. Вони на ньому. Вони в ньому.

Та він знає, що не є — і ніколи не стане — одним із них.

— Знаєш, — питає він буденно, — що першу каменауку справді *писали* на камені? Щоб її не змогли змінити на догоду моді або політикам. Щоб вона не стерлася.

— Знаю, — відповідає супутниця.

— Гм. Так, ти ж, певно, і сама була там, як її укладали. Усе забуваю, — він зітхає, проводжаючи поглядом жінок. — Тебе безпечно кохати. Ти не зрадиш. Не помреш. І я наперед знаю ціну.

Його супутниця мовчить. Він і не чекав відповіді, хоча почасти сподівався. Він був таким самотнім.

Та сподівання тут недоречні, як і безліч інших почуттів, які, він знає, принесуть йому лише відчай, варто йому знову про них згадати. Він уже назгадувався. Час вагання минув.

— Заповідь, — каже чоловік, простираючи руки, — укладено в камені.

Уявіть собі, що його обличчя болить від усміху. Він усміхався годинами: зціпивши зуби, відтягнувши кутики губ, примруживши аж до зморщок очі. Усміхатися так, щоб тій усмішці вірили, — неабияке мистецтво. Завжди важливо долучати й очі, інакше люди знатимуть, що ви їх ненавидите.

— Тесане слово — абсолютне.

Він не звертається ні до кого зокрема, та поруч із чоловіком стоїть жінка — можна сказати й так. Її наслідування людської статі суто зовнішнє, це радше вияв грічності. Так само і простора сукня-туніка на ній — не тканина. Вона просто сформувала частину свого твердого єства на догоду крихким смертним істотам, серед яких перебуває нині. Ілюзії вистачило б, щоб на відстані видати її за непорушно завмерлу жінку — принаймні на якусь мить. Та зблизька всякий гіпотетичний спостерігач помітив би, що її шкіра — біла порцеляна; і це не метафора. Скульптурою вона була б прекрасною, хіба що нещадно реалістична, як на місцевий смак. Більшість юменесців віддає перевагу вишуканій абстракції, а не вульгарній дійсності.

Коли вона обертається до чоловіка — повільно; каменежери повільні на поверхні, принаймні здебільшого, — цей рух ураз перетворює її образ витонченої краси на щось протилежне. Чоловік уже звик до цього, та все одно не озирається, щоб не дати відразу зіпсувати мить.

— Що робитимеш, — запитує її, — коли все скінчиться? Твоя порода постане понад руїни й запанує світом замість нас?

— Ні, — відказує вона.

— Чому ж?

— Мало кого з нас це цікавить. Та й ви нікуди не подінетесь.

Чоловік розуміє, що «ви» вона вжила у множині. «Ваша порода». «Людство». Вона часто ставиться до нього так, наче він представляє весь вид. Він сприймає її так само.

— Звучиш дуже впевнено.

Вона не відповідає. Каменежери рідко завдають собі клопоту казати очевидне. Він радий, бо її вимова, попри все, його дратує: вона не зрушує повітря так, як людський голос. Він не знає, як це працює. Йому *байдуже* як, але він хоче, щоб вона замовкла.

Хоче, щоб замовкло *все*.

— Будь ласка, хай уже це скінчиться.

А тоді він тягнеться всім своїм владанням, яке світ вицьковував, вимучував, вичавлював із нього, усією чутливістю, яку його господарі виплекали віками гвалтувань, примусу і вкрай неприродного відбору. Його пальці розчепірюються і дрижать, коли на мапі свого чуття він намагає кілька точок, які резонують: своїх побратимів-рабів. Він не здатен їх звільнити, справді не здатен. Він уже намагався й зазнавав поразки. Однак може поставити їхні муки на службу меті вищій, ніж зарозумілість одного міста і страх однієї імперії.

Тож він тягнеться до глибин і опановує гамір, стукіт, грюкіт, відлуння й дроз безкрайого міста, тихішу основну породу під ним і бурхливий клекіт жару й тиску ще нижче. Потім тягнеться вшир, опановує величезну ковзку плиту земної кори, на якій стоїть континент.

Зрештою тягнеться увись. По силу.

Він бере все: тектонічні плити, магму, людей і силу — у свої уявні руки. Усе. Тримає це все. Він не сам. З ним сама земля.

Тоді він *розламає її*.

***

От тобі й Затишшя, що не знає тиші навіть гоного дня.

Й от воно дрижить, брижиться в судамах катаклізму. Тепер, згрубша зі сходу на захід, надто рівна, майже бездоганна у своїй промовистій неприродності, тягнеться лінія вздовж усього земного екватора. Вихідна точка цієї лінії — місто Юменес.

Лінія глибока й свіжа, до самого живця планети. У розколині проступає магма, червона й кипуча. Земля вміє загоюватися. Як міряти геологічним часом, рана швидко зарубцюється, а тоді рине очисний океан і поділить Затишшя на два шматки суходолу. А доти рана не лише пектиме жаром, а й гноїтиме чадом і шорстким темним попелом, якого стане, щоб за лічені тижні затьмарити небо мало не над усім

Затишшям. Рослини всюди загинуть, тварини, що живляться ними, вимруть, а за ними вимруть і хижаки. Зима надійде рання і люта, а триватиме довго-предовго. *Зрештою* вона, звісно, скінчиться, як і всяка зима, і тоді світ повернеться до свого колишнього вигляду. Згодом.

Згодом.

Мешканці Затишшя живуть у постійному стані готовності до катастрофи. Вони набудували мурів та накопали криниць, запаслися харчами і з легкістю протримаються п'ять, десять, навіть двадцять п'ять років на світі без сонця.

Та в цьому разі згодом означає *кілька тисяч років*.

Гляньте, хмари попелу вже насувають.

***

Поряд із ґрунтовним, *планетарним* поглядом нам варто звернути увагу й на обеліски, що пливуть у високості.

Обеліски мали колись інші назви, коли їх лише збудували, запустили та використовували, але тепер ніхто не пам'ятає ні назв, ні призначення цих величних споруд. У Затишші пам'ять крихка, як сланець. Власне, нині ніхто й уваги не звертає на обеліски, хоча вони величезні, прекрасні й трохи страшні — кристалічні брили, що висять поміж хмар, поволі обертаючись і сунучи незбагненними траєкторіями, то зникаючи, то виринаючи, наче й не справжні, хоча це, може, лише оптичний обман. (Насправді ні.) Очевидно, що обеліски нітрохи не природні.

Не менш очевидно, що вони тут ні до чого. Величні, але безсенсові — чергові надгробки чергової цивілізації, успішно знищеної невтомними зусиллями Батечка Землі. Таких курганів у світі не бракує: тисяча поруйнованих міст, мільйон статуй усіма забутих героїв і богів, кілька десятків мостів у нікуди. Такими речами не варто захоплюватися — проголошує нинішня мудрість у Затишші. Люди, що будували цей мотлох, були слабкими й вимерли, як і належить слабким. Гірше того, вони *зазнали поразки*. А ті, хто збудував обеліски, просто зазнали тяжчої.

Та обеліски існують і відіграють певну роль у кінці світу, тому й варті згадки.

***

Але повернімося до особистого. Треба ж бути приземленими, хе-хе.

Я згадував про жінку, що в неї помер син. Вона, на щастя, не з Юменесу, бо інакше ця розповідь була б украй коротка. І тебе не існувало б.

Вона зараз у містечку Тіrimo. Мовою Затишшя містечко — одна з форм *громи*, чи то громади — та, як на грому, Тіrimo заледве дотягує називатися містечком. Воно лежить в однойменній долині, край підніжжя Тіrimських гір. Найближча водойма — уривчастий потічок, який місцеві звуть Малою Тіrimкою. Мовою, від якої лишилися тільки такі топонімічні рештки, слово «ейтіри» означало «тихий». Тіrimo далеко до блискучих стабільних міст Екваторіалів; тут люди будують, думаючи про неминучі струси. Тут не знайти витончених башточок і карнизів, самі стіни, збудовані з дерева та дешевої місцевої бурої цегли на підвалинах із тесаного каменю. Жодного асфальту — самі зелені схили, помережані ґрунтовими стежками; лише частину з них викладено дошками чи бруком. Це мирна місцина, однак катаклізм, який щойно стався в Юменесі, невдовзі докотиться сейсмічними хвилями на південь і зрівняє із землею всю околицю.

У містечку є будинок, схожий на решту. Будинок стоїть під горою і мало чим відрізняється від землянки, хіба обкладений цеглою та глиною для захисту від води й накритий кедриною та різаним дерном. Шляхетні юменесці сміються (сміялися) з таких примітивних нір, якщо взагалі зволють (зволили) про них говорити; та для тіrimців жити в землі — просто й доцільно. Улітку в таких оселях прохолодно, а взимку — тепло; вони витримують і струси, і буревії.

Жінку звати Ессун. Їй сорок два роки. Вона схожа на інших сердинських жінок: висока, коли випростується, струнка й довгошия; зі стегнами, які легко народили двох дітей, і грудьми, які легко їх вигодували; руки ж її широкі й дужі. Вона міцна на вигляд, статурна — такі риси цінують у Затишші. Її волосся, чорне біля коренів і каштанове на кінчиках, спадає навколо обличчя цупкими густими

кучерями завтовшки в мізинець кожен. За одними нормами, її шкіра неприємно бурувата, за іншими — неприємно світло-оливкова. Сердинська мішанка, як кажуть (казали) про них юменесці — санзейська кров на воді.

Хлопчик був її сином. Його звали Уче. Він був майже трирічком, хоча дрібним на свій вік; мав великі очі й кирпатий ніс, метикувату вдачу та милий усміх. Йому не бракувало жодної з рис, якими людські діти зазвичай здобували любов своїх батьків-матерів, відколи людський вид розвинув зачатки розуму. Він був здоровим та кмітливим і мав би жити й досі.

То було кубло їхнього дому — затишна кімната, де вся родина могла зібратися для розмови, їжі чи розваг, горнутись одне до одного й бавитися. Матері подобалося пестити Уче. Їй здається, що тут його й зачали.

Батько забив його тут до смерті.

***

І, нарешті, остання частина контексту: наступний день, долина навколо Тіrimo. Перші відлуння катаклізму вже пронеслися, та після-струси ще будуть.

Північна частина долини спустошена: поламані дерева, обвалені схили, стіна пилу, що ще не розвіялась у непорушному, насиченому сіркою повітрі. Там, де пройшла перша ударна хвиля, не лишилося нічого: такі струси перебивають усе на друзки, а друзки перетирають на рінь. Є там і трупи: дрібні тварини, яким не вдалося втекти, олені й більші тварини, яких збило з ніг і затовкло камінням. Серед них є й кілька людей, яким випав найгірший можливий день для подорожі торговельним шляхом.

Тіrimські розвідники, що прийшли туди оцінити руйнування, не видиралися на завали; просто оглянули їх через далекозори з решток дороги. Дивувалися, що решта долини — частина навколо самого Тіrimo, на кілька верст у кожен бік, майже рівним колом — лишилася неушкодженою. Власне, якщо казати точніше, не *дивувалися*. Презирилися похмуро й стривожено — кожен-бо знає, що значить

таке гадане щастя. «Шукай центр кола», — застерігає каменаука. Десь у Тірино є рожня.

Моторошна думка. Та ще моторошніші за неї знаки, що надходять із півночі, і те, що тіримський староста наказав їм зібрати щонайбільше свіжих туш на шляху назад. М'ясо, що ще не встигло зіпсуватися, можна засушити, хутро та шкури — здерти й вичинити. Про всяк випадок.

Зрештою, розвідники вертаються, слова «про всяк випадок» усе ніяк не вийдуть їм із голови. Якби не заклопотаність, вони помітили б річ, яка лежала коло підніжжя свіжозчесаного пагорба між крученицею та потрощеними брилами. Цю річ можна було б помітити завдяки її формі та розміру: плямиста темно-болотяна халцедонова квасолина, дуже відмінна від навколишнього світлішого пісковика. Підійшовши ближче, люди побачили б, що заввишки та квасолина людині по груди, а завдовжки на весь людський зріст. А якби доторкнулися до неї, то здивувалися б її щільності. Брила важка на вигляд і пахне залізом, наче іржа чи кров. Здивувало б людей і те, що вона тепла на дотик.

Однак нікого немає поблизу, коли квасолина видає легенький стогін і тріскає, рівно розколюючись уздовж, наче розпиляна. Пронизливо й гучно сичить випущений жар і стиснутий газ, від чого навколишні вцілілі лісові створіння кидаються врозтіч, шукаючи безпеки. На мить спалахує — і з країв розколини ллється світло, — чи то полум'я, чи то рідина, — лишаючи на землі навколо основи брили розпечену смальту. Потім квасолина надовго застигає. Охолоджується.

Минає кілька днів.

За якийсь час щось розштовхує ступки лускої квасолини та проповзає кілька кроків, перш ніж упасти. Минає ще день.

Тепер охолону й розкриті квасолину зсередини вкриває кірка нерівних кристалів — каламутно-білих і багряних, як венозна кров. На дні кожної ступки лишилося по калюжці світлої півпрозорої рідини, проте більша частина рідини витекла із жеоди й увібралася в землю.

Істота, яка містилася в жеоді, лежить долілиць між каміння, її сухе голе тіло важко здійсмається, ніби від втоми. Зрештою, поступово, вона випростується. Кожен її рух продуманий і дуже, дуже повільний. Це триває довго. Випроставшись, вона шкутильгає — поволі — до жеоди та спирається на ступку, щоб не впасти. Тримаючись, створіння нахиляється — поволі — і тягнеться рукою. Наглим, різким рухом

відламує верхівку багряного кристала. Шматочок завбільшки із виноградину, гострий, як бите скло.

Хлопець — саме такий вигляд має істота — кладе його до рота й жує. Цей звук теж гучний: тертя й тріск відлунюють видолинком. Трохи згодом він ковтає. Тоді починає несамовито труситися. На якусь мить охоплює себе руками й тихо, здушено стогне, наче щойно збагнув, що він голий, як йому холодно і як це жахливо.

Доклавши зусиль, хлопець відновлює самовладання. Знову тягнеться досередини жеоди — уже швидше — і відламує більше кристалів. Відламуючи, складає їх купкою на стулці. Товсті, грубі стовбурці кристалів кришаться у його пальцях, наче цукрові, хоча насправді значно, значно твердіші. Та й він насправді не дитя — тож йому це дається легко.

Зрештою хлопець випростується, хитаючись, з повними жменями молочного й кривавого каміння. Вітер на мить ударяє різким поривом, і його шкіра вкривається сиротами. Він зіщулюється, цього разу — швидко та рвучко, наче механічна лялька. Супиться, потім зосереджується, і його рухи стають плавними та рівними. Більш людськими. Наче завважуючи це, він киває сам собі, можливо, з утіхою.

Потім хлопець обертається і рушає в бік Тіримо.

***

Ось що мусиш запам'ятати: кінець однієї розповіді — лише початок наступної. Зрештою, так уже бувало раніше. Помирають люди. Відмирають старі порядки. Народжуються нові спільноти. Кажучи «світу настав кінець», ми зазвичай брешемо, бо із *планетою* якраз усе гаразд.

Але так настає кінець світу.

Так настає кінець світу.

Так настає кінець світу.

Востаннє.

ти наприкінці

Ти — це вона. Вона — це ти. Ти Ессун. Пригадуєш? Жінка, чий син помер.

Ти — орогенка, що жила у глухому містечку Тіrimo десять років. Лише троє людей знають, що ти таке, і двох із них ти народила.

Гаразд. Тепер лишилась одна, що знає.

Останні десять років ти жила найзвичайнішим життям. Ти прийшла до Тіrimo з деінде, а місцеві не надто переймалися тим, звідки й чому. Маючи, вочевидь, добру освіту, ти стала вчителькою в місцевих яслах для дітей від десяти до тринадцяти років. Ти була не найгіршою вчителькою і не найкращою; діти забувають тебе, виростаючи, але вчаться. Різничка, певно, знає, як тебе звати, бо полюбляє з тобою загравати. Пекар — ні, бо ти тиха, а ще тому, що, як і всі в містечку, сприймає тебе як дружину Джиджі. Джиджа — тіримець за народженням і походженням, каменотесар вжиткасти витривальців; усі його знають і люблять — а отже й тебе. Він — передній план картини вашого спільного життя. Ти — його тло. Тебе це влаштовує.

Ти — мати двох дітей, та тепер одна з них мертва, а друга — зникла. Може, так само мертва. Ти з'ясовуєш це, прийшовши одного дня з роботи. У будинку було пусто, надто тихо, а на долівці — заюшене й потовчене маля.

І ти... вимикаєшся. Не навмисно. Просто це занадто. Хіба ні? Занадто. Ти багато чого пережила, ти дуже сильна, та є межі того, що навіть ти здатна витримати.

Минають два дні, перш ніж до тебе хтось приходить.

Ти провела їх у домі з мертвим сином. Підводилася, ходила до туалету, їла щось із погрібця, пила останні краплі води з крана. Усе це ти могла робити не думаючи, автоматично. Потім поверталася до Уче.

(Одного разу ти прихопила йому ковдру. Накрила його до понівеченого підборіддя. Звичка. Парові труби затихли, у домі холодно. Він може застудитися.)

Під вечір наступного дня хтось стукає у вхідні двері. Ти й не ворушишся, щоб відчинити. Для цього доведеться думати, хто там і чи варто когось пускати. Ці думки нагадують тобі про синове тільце під ковдрою — а навіщо це тобі? Ти ігноруєш стукіт у двері.

Хтось грюкає у вікно сіней. Наполегливо. Цей грюкіт ти теж ігноруєш.

Зрештою хтось розбиває скло задніх дверей. Чуєш кроки в коридорі між кімнатами Уче й Нассун, своєї доньки.

(Нассун, своєї доньки.)

Кроки дістаються кубла й зупиняються:

— Ессун?

Ти знаєш цей голос. Молодий, чоловічий. Знайомий і заспокійливий, як і завжди. Лерна, син Макенби, що живе нижче вулицею; він був пропав на кілька років, а повернувся лікарем. Він більше не хлопчик, минула та пора, тож ти знову нагадуєш собі, що про нього треба почати думати як про чоловіка.

Йой: думати! Ти завбачливо припиняєш.

Лерна набирає повні груди повітря, і по твоїй шкірі розповзається жах, що пронизує його, коли він підступає досить близько, щоб побачити Уче. Прикметно, що він не скрикує. І не торкається тебе, хоч і стає по той бік тільця і пильно до тебе придивляється. Намагається роздивитися, що діється у тебе в нутрі? *Нічого, нічого*. Тоді відгортає ковдру оглянути Учеве тільце. *Нічого, нічого*. Натягує ковдру назад, закриваючи тепер і личко твого сина.

— Йому так не подобається, — уперше за два дні заговорюєш ти. Дивне відчуття. — Він боїться темряви.

По хвилі тиші Лерна відсуває ковдру, розкриваючи очі.

— Дякую, — кажеш ти.

Лерна киває:

— Ти спала?

— Ні.

Тоді Лерна обходить тіло і бере твою руку, підводить тебе. Він лагідний, та руки його міцні, він не відступається, коли спершу ти не ворушишся. Просто невблаганно додає зусиль, доки тобі не лишається встати чи впасти. От і весь вибір. Ти підводишся. Тоді з тією самою лагідною твердістю він провадить тебе до вхідних дверей. Каже:

— Відпочинеш у мене.

Ти не хочеш думати, тому не віднікуєшся, що маєш і власне чудове ліжко, красно дякую. Не відказуєш, мовляв, усе гаразд, не треба допомоги, бо це неправда. Він виводить тебе надвір і веде вниз вулицею, всякчас підтримуючи під лікоть. На вулиці зібралося кілька людей. Дехто підходить до вас, про щось перемовляється з Лерною, та ти насправді нічого не чуєш. Їхні голоси — розмитий шум, який твій розум не береться розбирати. Лерна відповідає їм за тебе, за що ти була б йому вдячна, якби могла змусити себе цим перейматися.

Він доводить тебе до свого дому, що пахне травами, реагентами та книжками, і вкладає на довге ліжко з товстим сірим котом на ньому. Кіт посувається саме настільки, щоб дати тобі лягти, і приклубочується, щойно ти завмираєш. Тобі було б затишно від цього, коли б тепло і вага не нагадували тобі трохи про Уче, коли він дрімає з тобою.

Дрімав із тобою. Ні, минулий час вимагає зусиль думки. *Дрімає.*

— Поспи, — каже Лерна, і скоритися йому легко.

***

Спиш ти довго. За якийсь час прокидаєшся. Лерна поклав їжу на таці біля ліжка: рідка юшка, фрукти скибками й чашка чаю — усе давно вистигле до кімнатної температури. Ти їси й п'єш, тоді йдеш до вбиральні. Зливу немає. Поруч стоїть відро з водою, яке Лерна, певно, поставив для цієї потреби. Ти задумуєшся, відчуваєш невідворотність думки й мусиш боротися, боротися з усіх сил, щоб лишитись у теплому затишку бездумності. Змиваєш за собою з відра, опускаєш кришку й повертаєшся до ліжка.

***

Уві сні ти в кімнаті, поки Джиджа це робить. Він і Уче такі, якими ти бачила їх востаннє: Джиджа сміється, тримаючи Уче на коліні та зображаючи «землетрус», хлоп'я хихикає, совається й підскакує, вимахує руками, тримаючи рівновагу. Потім Джиджа раптом припиняє сміятися, підхоплюється — скидаючи Уче на долівку — і заходиться копати його ногами. Ти знаєш, що це сталося не так. Ти бачила

відбиток Джиджиного кулака — синець із чотирма повздовжніми слідами — в Уче на животі та обличчі. Уві сні Джиджа копає його ногами, бо сні нелогічні.

Уче й далі сміється і вимахує рученятами, наче гра ще триває, наче личко його не заюшене.

Ти прокидаєшся із криком, що переходить у нестримні схлипи. Приходить Лерна, намагається щось сказати, пробує обійняти тебе та зрештою змушує випити міцного, бридкого на смак чаю. Ти знову засинаєш.

***

— Щось сталося на півночі, — розповідає Лерна.

Ти сидиш на краю ліжка. Він — на стільці навпроти. Ти п'єш нову порцію паскудного чаю, голова твоя болить, наче з похмілля. Зараз ніч, та в кімнаті півморок. Лерна запалив тільки половину ламп. Ти вперше зауважуєш у повітрі дивний запах, лише почасти прихований димом: сморід сірки, ядучий і гострий. Сморід посилювався протягом усього дня. Найдужчим ставав, коли Лерна виходив.

— Дорога за містом уже два дні забита людьми, які сунуть із того боку, — Лерна зітхає і розтирає обличчя.

Він на п'ятнадцять років молодший за тебе, але вже не видається таким. Його волосся від природи сиве, як і в більшості чебаків, та старшим він здається через нові зморшки — і через нові тіні в очах.

— Стався якийсь струс. Великий, кілька днів тому. Ми тут нічого не відчули, але в Сумі... — Сума лежить у сусідній долині, за день їзди верхи звідси. — Ціле містечко...

Він хитає головою.

Ти киваєш, та знаєш це все й без розповідей, чи принаймні здогадуєшся. Два дні тому, коли ти сиділа в кублі, споглядаючи понівеченого сина, щось сунуло на містечко — судома землі, така потужна, якої ти досі ще не осягала. Слова «струс» тут не досить. Хоч би що це було, воно завалило б будинок на Уче, тож ти поставила щось на його шляху — своєрідний хвилеріз із твоєї зосередженої волі та дрібки кінетичної енергії, позиченої в самої ж хвилі. Для цього тобі не

знадобилася думка; із цим упоралося б і немовля, хіба що не так упоравно. Струс розділився й обігнув долину, рушивши далі.

Лерна облизує губи. Дивиться на тебе, потім убік. Він — той третій, той, хто, крім твоїх дітей, знає, що ти таке. Він знав уже деякий час, та це вперше дійсність постала перед ним руба. Про це ти теж, власне, не можеш думати.

— Раск нікого не впускає і не випускає. — Раск — це Раск Винахідник Тіримський, обраний староста. — Заборона переміщення, як він каже, поки не повна, та я збирався до Суми, щоби спробувати допомогти чим можу. Раск не дозволив, а тоді послав на мури, на додачу до міцнов'язів, клятих шахтарів, доки наші на розвідці. Розпорядився окремо не випускати за браму мене, — Лерна з гіркотою стискає кулаки. — На імперській дорозі є люди. Серед них безліч хворих і поранених, а цей ржавий виродок не дозволяє мені допомогти.

— «Спершу вартуй ворота», — шепочеш ти. Чи то пак хрипиш. Ти багато кричала після того сну про Джиджу.

— Що?

Ти відпиваєш ще чаю, щоби зволожити горло:

— Каменаука.

Лерна витріщається до тебе. Він чудово знає ці рядки; їх учать усі діти ще в яслах. Усі виростають на оповідках біля багаття про мудрих научників і розумних геоместів, що застерігають скептиків, коли ті нехтують першими прикметами, і рятують людей, коли наука справджується.

— Ти думаєш, що дійшло аж до цього? — каже він важко. — Огонь підземний, Ессун, ти жартуєш.

Але ти не жартуєш. Таки дійшло до цього. І знаєш, що він не повірить, якщо спробуєш пояснити, тож тільки хитаєш головою.

Западає прикра, болісна тиша. По довгій хвилі Лерна обережно говорить:

— Я приніс сюди Уче. Він у лазареті... гм... у холодильні. Я... про все подбаю.

Ти поволі киваєш.

— Це Джиджа? — вагаючись, запитує Лерна.

Ти киваєш удруге.

— Ти побачила його...

— Повернулася з ясел.

— Ох, — ще одна бентежна пауза. — Люди кажуть, що тебе не було цілий день, якраз перед струсом. Довелося дітей відпустити по домівках — не знайшли заміни. Ніхто не знав, чи ти захворіла абощо.

Так, звісно, тебе, напевно, звільнили. Лерна глибоко вдихає, потім видихає. Узявши це за застереження, ти вже готова:

— Ессун, струс нас не зачепив. Обігнув місто. Поламав кілька дерев й обвалив скелі коло потоку.

Потік струменить на північному сході долини, де ніхто не помітив великої, повитої парою халцедонової жеоди.

— Та в містечку й околиці все гаразд. Майже рівно по колу. Усе гаразд.

Були часи, коли ти б це приховувала. Тоді ти мала причини ховатися, мала життя, яке мусила захищати.

— Це я зробила, — повідомляєш ти.

Щелепа Лерни смикається, та він киває:

— Я нікому не казав, — і додає, повагавшись: — Що ти... ем... орогенка.

Він такий чемний і гречний. Ти чула значно бридкіші слова на позначення того, що ти таке. Він теж, але ніколи б не сказав їх. Так само й Джиджа, бо щоразу, коли хтось біля нього недбало кидав слово «рожня», завжди казав: «Не хочу, щоб мої діти чули такі непристойності».

Тебе накриває. Ти рвучко нахилиєшся, тіло здригається в сухих блювотних корчах. Лерна кидається щось підставити — судно, яке тобі й не знадобилося. Та із твого шлунка нічого не виходить, і за мить корчі припиняються. Ти обережно втягуєш повітря, потім ще раз. Лерна мовчки подає склянку води. Ти спершу відмахуєшся, потім передумуєш і береш. Відчуваєш у роті смак жовчі.

— Це не я, — промовляєш ти зрештою.

Лерна здивовано супиться, і ти розумієш, що він думає, ніби ти досі говориш про струс.

— Джиджа. Він не здогадався, хто я. — Ти думаєш, хоча не мала б. — Не знаю як, чим, але Уче — він ще маля, ще не має досить владання. Уче, певно, щось зробив, і Джиджа здогадався...

Що діти пішли в тебе. Це вперше ти повністю сформулювала цю думку.

Лерна заплющує очі, протяжно видихає:

— Отак, значить.

Не так. Невже цього вистачило, щоби змусити батька забити власну дитину? Нічого б не мало вистачити.

Лерна облизує губи:

— Хочеш побачити Уче?

Навіщо? Ти дивилася на нього два дні.

— Ні.

Зітхаючи, Лерна підводиться, і далі потираючи потилицю.

— Розкажеш Раску? — питаєш ти. Але, уловивши його погляд, відчуваєшся нечемою. Він розсердився. Дуже спокійний, дбайливий хлопчик, ти й не гадала, що він може розсердитися.

— Нічого я Раску не казатиму, — відрубуює він. — Увесь цей час нічого не казав і не скажу тепер.

— Тоді що...

— Піду знайду Еран.

Еран — речниця вжиткасти витривальців. Лерна народився міцнов'язом, але, коли став лікарем і повернувся до Тірино, його прийняли витривальці — місто мало вдосталь міцнов'язів, а винахідники програли жереб. Ти теж представлялася витривалицею.

— Повідомлю їй, що з тобою все гаразд, хай сама передасть Раску. *Ти* відпочиватимеш.

— А коли вона запитає, чому Джиджа...

Лерна хитає головою:

— Ессун, усі вже здогадалися. Люди знаються на мапах. Ясно, як кришталь, що центр кола лежить десь тут. Знаючи, що скоїв Джиджа, їм не важко було зробити висновки чому. Дуже невчасно, та про це ніхто зараз не думає.

Поки ти, поволі розуміючи, удивляєшся в Лерну, він морщить губи.

— Половина людей нажахана, але решта вдячна Джиджі за його вчинок. Тому що, *звісно ж*, трирічко має досить сил, щоби створити струс за тисячі верст у Юменесі!

Ти хитаєш головою, наполовину заскочена Лерним гнівом, а наполовину нездатна примирити образ свого жвавого й веселого

синочка з людьми, що подумали, наче він може... що зможе... А втім, Джиджа так і подумав.

Тебе знову нудить.

Лерна ще раз глибоко втягує повітря. Він постійно так дихає під час розмови — ти вже помічала цю його звичку. Так він себе заспокоює.

— Будь тут і відпочивай. Я скоро повернуся.

Лерна виходить із кімнати. Ти чуєш, як він займається чимось потрібним перед домом. Згодом таки йде на ту зустріч. Міркуєш, чи не відпочити б, і вирішуєш: ні. Натомість підводишся та йдеш до ванної кімнати, де заходишся вмиватись, аж раптом зупиняєшся, коли кран починає плюватися, а гаряча вода раптово стає буро-червоною й смердючою, а тоді майже припиняє текти. Десь прорвало трубу.

Лерна казав, що на півночі щось сталося.

«Діти — наша загибель», — казав тобі хтось давним-давно.

— Нассун, — шепочеш своєму відбиттю. Із дзеркала дивляться очі, успадковані донькою від тебе, сірі, як слюда, і трохи журні. — Уче він лишив у кублі. А куди він подів тебе?

Відповіді немає. Ти закручуєш кран. Тоді шепочеш ні до кого конкретного:

— Мені треба йти.

Бо йти справді треба. Мусиш знайти Джиджу, та й поза тим розумієш, що зволікати не можна. Невдовзі тебе шукатимуть містяни.

***

Струс, що проходить, відлунає.

Хвиля, що відступає, повернеться.

Гора, що гурчить, зареве.

— *Скрижаль перша, «Про виживання», стих п'ятий*

Дамая, у зи'ми пройдеши

Солома така тепла, що Дамая не хоче з неї вилазити. «Наче ковдра», — думає вона крізь марево напівсну; наче коцик, що його прабабця зшила їй із клаптиків військового сукна. Давним-давно і аж до своєї смерті Любуня працювала швачкою в бревардській дружині, завдяки чому їй діставалися клаптики з кожного перешитого однострою. Ковдра, пошита Дамаї, була темна й плямиста, із синьо-буро-зелено-сірих зібганих смужок, наче солдатських колон на марші, та дісталася вона з рук Любуні, тож Дамая ніколи не переймалася тим, що ковдра гідка. Вона завжди відгонила чимсь солодким, невиразним і затхлим, тому неважко уявити, що солома — пропахла цвіллю й худобою, із грибним солодкавим духом — це ковдра Любуні. Сама ж ковдра лежить у кімнаті Дамаї — на ліжку, де вона її лишила. На ліжку, у якому вона більше ніколи не спатиме.

З-поза солом'яної скирти до неї долинають голоси: мама розмовляє з кимось, вони наближаються. Відмикається замок, риплять двері сто-доли, вони заходять. Знову риплять — двері зачиняються за ними. Мати подає голос і гукає:

— Дамо-Дамо?

Дамая щулиться міцніше, зціплює зуби. Вона ненавидить це тупе прі-звисько. Ненавидить, як вимовляє його мати, легко й мило, так, наче справді вкладає ніжність, а не брехню.

Не почувши відповіді, мати промовляє:

— Вона не могла вибратися. Чоловік власноруч перевірів усі замки на стодолі.

— Гай-гай, її породу замками не втримаєш, — лунає чоловічий голос. Він не належить ні її батькові, ні старшому братові, ні старості грома, ані будь-кому знайомому. Голос цього чоловіка густий, він говорить з акцентом, якого вона досі не чула: різким і важким, з протяжними «о» та «а», кожне слово немов карбоване. Говорить мудровано. З кожним кроком чоловіка щось побрязкує, аж їй стає цікаво, чи не носить він великої в'язки ключів. А може, у нього напхом грошей

у кишнях? Вона чула, що десь деінде люди користаються металевими грішми.

Від думки про ключі й гроші Дамая ще більше зіщулюється, бо, звісно, чула побрехеньки інших дітей у яслах про дитячі ринки в далеких містах із різьбленого каменю. Не всі куточки світу такі цивілізовані, як Надсердинці. Тоді вона відсміювалася, та зараз їй не до сміху.

— От, — лунає чоловічий голос, уже ближче. — Здається, свіжий слід.

Мати бридливо зойкає, і Дамая, паленіючи від сорому, розуміє, що дорослі знайшли куток, де вона справляла нужду. Сморід там нестерпний, хоча вона й припорпувала місце соломою після кожного разу.

— Випорожнюється на землю, наче тварина. Я її не так виховувала.

— Тут є вбиральня? — питає дітоторговець із чемною допитливістю. — Ви дали їй відро?

Мати не відповідає, мовчить подовгу — і Дамая усвідомлює, із запізненням, що цими тихими запитаннями чоловік *докорив* матері. Такі докори Дамаї ще не стрічалися. Чоловік не підвищував голосу, не лаявся. Аж от мати стоїть із таким заціпенінням, начеб він дав їй ляпаса.

У горлі дівчинки булькає смішок, і миттю ж вона затикає рот кулаком, щоби сміх не вирвався. Вони почують, як Дамая сміється з материного збентеження, і тоді дітоторговець довідається, яка вона насправді жахлива дитина. А це погано? Може, її батькам за неї менше заплатять. Від однієї цієї думки з неї мало не виривається наступний смішок, бо своїх батьків Дамая ненавидить, *ненавидить* їх, і все, що змусить їх страждати, підіймає їй настрій.

Тоді вона кусає свою руку, кусає сильно, і закипає ненавистю до себе: *звісно ж*, мати з батьком її продають, якщо вона дозволяє собі так думати.

Кроки ближчають.

— Холодно тут, — проказує чоловік.

— Був би мороз, ми б її в хаті тримали, — відповідає мати, і Дамая ще раз пирскає від її ображеного, виправдувального тону.

Та дітоторговець не зважає на матір. Його кроки наближаються, і вони... дивні. Дамая може їх осягти. Більшості людей це недоступно; вони здатні осягти більші речі, струси абощо, але не такі дрібниці, як людську ходу. (Вона знала про цю свою особливість усе життя, та лише недавно усвідомила її небезпеку.) Сприймати речі важче без прямого контакту із ґрунтом, коли все передається через дерев'яний остов стодоли та цвяхи, якими він збитий, — та навіть так, із-під стріхи, вона знає, чого чекати. *Ступ-ступ* — крок і його відлуння до глибин, *ступ-ступ, ступ-ступ*. Та кроки дітоторговця нікуди не йдуть і не відлунюють. Такого раніше не траплялося.

Тепер він підіймається драбиною на горище, де вона шулиться під соломою:

— Ага, — каже він, долізши. — Тут уже тепліше.

— Дамо-Дамо! — уже гримає мати. — Ану злізай!

Дамая щосили зіщулюється в соломі, не випускає ні пари з уст. Кроки дітоторговця все ближчають.

— Не треба боятися, — каже він клекотливо.

Ближче. Вона вчуває, як його голос розходитьсь деревом, униз до землі й каменю та відлунює назад. Ближче.

— Я прийшов тобі допомогти, Дамає Міцнов'язко.

Ще одна річ, яку вона ненавидить, — її вжитмено. Вона не має міцних в'язів, як і мати. «Міцнов'язка» означає тільки те, що її предкам по матері пощастило лише доєднатися до громи, та забракло хисту чи вмінь вибороти в ній певніше місце. «Коли насувається лихо, міцнов'язів цураються так само, як безгромників», — казав їй якось, кпинячи, брат Чаґа. Він тоді сміявся, наче це було дотепно. Ніби насправді це не так. Звісно ж, Чаґа — витривалець, як батько. Такі стають у пригоді в кожній грімі, хай які б лихоліття настали, і під час моровиці, і під час голоду.

Кроки спиняються прямо перед скиртою соломи.

— Не треба боятися, — каже він знову, цього разу м'якше.

Мати досі чекає знизу і, певно, не чує його.

— Я не дозволю твоїй матері тебе скривдити.

Дамая глибоко вдихає.

Вона не дурна. Чоловік — дітоторговець, а дітоторговці чинять мерзенні речі. Та через те, що він сказав ці слова, і через те, що якась

частина Дамаїного єства втомилася бути наляканою і розлюченою, вона розклубочується. Вибирається із м'якої, теплої копиці й сідає рівно, углядаючись у чоловіка крізь клубки волосся та брудної соломи.

Виглядає він так само дивно, як і говорить, вочевидь, він і близько не з Палели. Шкіра його майже біла, бліда настільки, що на сонці він, певно, мав би сичати й щулитися. Волосся він має довге й пряме, що, разом із блідістю шкіри, може свідчити про арктидне походження, не пасує до нього лише колір волосся — глибоко чорний, як ґрунт край старого нариву. Волосся такого кольору мають східноузбережці, проте кучеряве, а не пряме, а на додачу — ще темну шкіру. А ще він великий: вищий і широкоплечіший за батька. Але якщо в батька кремезні плечі переходять у повні груди й черево, тіло цього чоловіка ніби звужується. Усі риси незнайомця видаються довгастими й пом'якшеними. Жодна з них не вписується в рамки расових типів.

Та найбільше Дамаю вражають очі дітоторговця. Вони *білі*, або майже білі. Вона бачить білки і сріблясті кольорові кола, заледве помітні на білому навіть зблизька. Його зіниці — широкі в півмороку стодоли, пронизливі серед навколишньої безбарвності. Вона чула про такі очі — в оповідях і каменауці їх звать *крижаними*. Вони — рідкість, і завше — погана прикмета.

Але тоді дітоторговець усміхається до Дамаї, і, навіть не задумуючись, вона всміхається у відповідь. Мить — і дівчинка йому довіряє. Знає, що не має, та довіряє все одно.

— А от і ми, — каже він, усе так само м'яко, щоб мати не почула. — Варто гадати, Дама-Дама Міцнов'язка?

— Просто Дамаю, — відповідає автоматично.

Він ґречно схиляє голову та простягує їй руку.

— Запам'ятав. Чи доєднаєшся ти до нас, Дамає?

Дамаю не рухається, чоловік її не хапає. Просто стоїть там само, терплячий, як камінь, з непорушною простягнутою рукою. Минає десять видихів. Двадцять. Дамаю знає, що муситиме піти з ним, та їй до вподоби, що він дає відчуття це їй вибором. Тож зрештою вона бере його руку й дозволяє підтягнути до себе. Він не випускає руки, поки вона обтріпує, скільки може, соломі, а тоді підтягує ближче, зовсім трошки.

— Хвилинку.

— Га?

Та дітоторговець уже приклав іншу долоню їй до потилиці і притискає два пальці до її черепа швидко і вправно, так, що вона не сахається. На мить він заплющує очі, дрібно здригається, а тоді видихає й відпускає її.

— Спершу обов'язок, — промовляє таємниче.

Збентежена, вона торкається потилиці, і далі відчуючи дотик його пальців.

— Тепер спускаймося.

— Що ви зробили?

— Просто невеличкий ритуал. Він допоможе мені знайти тебе, якщо ти раптом загубишся.

Вона не може уявити, про що йдеться.

— Ходімо вже. Треба повідомити твоїй мамі, що ти підеш зі мною.

Отже, це правда. Дамая закушує губу, і, коли чоловік повертається до драбини, відстає від нього на крок чи два.

— Ну, от і все, — каже дітоторговець, коли вони наближаються до матері вниз. (Мати зітхає, бачачи її, можливо — від роздратування.)

— Якщо ваша змога, зберіть їй речі: один-два комплекти одягу, будь-які харчі, що можете дати, плащ — і ми підемо.

Мати, заскочена, стрепенулася.

— Ми віддали їй плащ.

— Віддали? Узимку?

Він говорить м'яко, проте мати здається вкрай присоромленою.

— Вона має двоюрідну сестру, якій він був потрібніший. У нас шафи одіжжю не забито, а ще... — мати затинається, зиркає на Дамаю. Дамая відводить очі. Їй не хочеться бачити, що матері шкода, що вона віддала плащ. Тим більше не хоче вона бачити, що матері *не* шкода.

— А ще ви чули, що орогени не відчують холоду, як інші, — перехоплює чоловік, утомлено зітхаючи. — Це міф. Я певен, ви й самі бачили, що вашій доньці буває холодно.

— Ох, я... — мати видається збентеженою. — Так. Я просто думала...

Що Дамая прикидається. Так вона й сказала Дамаї того першого дня, коли та повернулася з ясел, а вони почали облаштовувати їй місце в stodoli. Мати лютувала, заплакана, а батько просто сидів мовчазний із поблідлими губами. Дамая приховувала це від них, сказала мати,

приховувала все, прикидалася дитиною, а насправді була чудовиськом, саме так *роблять* чудовиська, а вона завжди знала, що з Дамаєю щось *не так*, завжди знала, що вона — мала *брехуха*...

Чоловік хитає головою:

— Хай там як, їй знадобиться щось проти холоду. Ближче до Екваторіалів стане тепліше, але йти туди тижні шляху.

Мати кривить щелепою:

— То ви таки забираєте її до Юменесу.

— Звісно що... — чоловік витріщається на неї. — А, — він переводить погляд на Дамаю. Вони обидвоє дивляться на дівчинку, свердлячи її очима. Вона здригається. — Отже, навіть думаючи, що я прийду вбити вашу доньку, ви звернулися до громного голови, щоб той по мене послав.

Мати напружується.

— Не... Я не, я не... — вона стискає й розтискає долоні по боках. Тоді киває, наче від сорому — що, чудово знає Дамая, — брехня. Матері не соромно за жоден свій учинок. Якби було соромно, чого б вона так чинила?

— Звичайні люди не можуть опікуватися... такими дітьми, як вона, — каже мати дуже тихо. Вона кидає погляд на Дамаю і зразу ж відводить очі. — Вона мало не вбила хлопця у школі. У нас з'явилася ще одна дитина, та й сусіди, і... — раптом вона розправляє плечі й піднімає підборіддя. — До того ж це обов'язок усякого громадянина, хіба ні?

— Так, так, усе це правда. Ваша жертва змінить світ на краще для всіх, — це загальноновживані слова подяки. Та інтонація вкрай незвична. Дамая знову зиркає на чоловіка, здивована тепер, що дітоторговці не вбивають дітей. Так увесь здогад руйнується. І чому мова йде про Екваторіали? Ті краї далеко-далеко на півдні.

Дітоторговець дивиться на Дамаю і якось розуміє, що вона не розуміє. Його риси м'якшають, що мало б бути неможливо з його жаскими очима.

— Так, до Юменесу, — пояснює чоловік і матері, і Дамаї. — Так. Вона ще юна, тож я забираю її до Опори. Там її навчать користуватися своїм прокляттям. Її жертва теж змінить світ на краще.

Дамая вдивляється в нього, усвідомлюючи, наскільки вона помилялася. Мати не продала Дамаї. Вони з батьком її *віддали*. І мати

не ненавидить її; насправді вона Дамаю боїться. А є різниця? Можливо. Дамая ще не знає, як їй почуватися від такого одкровення.

А чоловік — чоловік зовсім не дітоторговець. Він...

— Ви хранитель? — питає вона, хоча вже певна цього. Він знов усміхається. Вона не знала, що хранителі такі. У її уяві вони високі, похмурі, наїжачені зброєю, повні таємних знань. Ну, принаймні він високий.

— Так, — відповідає він, беручи її за руку. Йому подобається торкатися людей, думає вона. — Я твій хранитель.

Мати зітхає.

— Можу дати для неї ковдру.

— Цього вистачить, дякую.

Чоловік замовкає, чекаючи. По кількох видихах мати здогадується, що він чекає, доки вона її принесе. Вона різко киває й виходить, не розслаблюючи плечей до самого порога. Чоловік лишається з Дамаєю наодинці.

— Ось, — каже він, дістаючись шиї. Він одягнений у щось на кшталт однострою: рівні плечі та довгі, чіткі стрілки рукавів і холош, бордове сукно, цупке, хоч і потерте на вигляд. Наче коц Любуні. За спиною — короткий плащ, радше для оздобы, ніж для користі, та чоловік знімає його й огортає ним Дамаю. Для неї він завдовжки із сукню, теплий від тіла хранителя.

— Дякую, — каже вона. — Хто ви?

— Мене звати Щафа Хранитель Зароцький.

Дівчина ніколи не чула про Зарок, та, певно, він існує — бо яка тоді користь із громмена?

— «Хранитель» — це вжитмено?

— Так, для хранителів, — на цих словах вона шаріється від недолугості запитання. — Зрештою, для гром від нас мало користі за звичного стану речей.

Дамая збентежено супиться:

— Тобто з настанням Пори вас витурюють? Але ж... — з оповідей вона знає, що в хранителів багато вмінь: вони чудові воїни й мисливці, а часом — і вбивці. Такі люди потрібні громам під час лихоліть.

Щафа знизує плечима, відходить і сідає на скирту старого сіна. За Дамаєю є інша копиця, та вона лишається стояти, бо їй приємно бути

з ним на одному рівні. Він вищий за неї навіть сидячи, та принаймні не настільки.

— Орогени Опори служать світові, — каже він. — Віднині ти не матимеш вжитмена, бо твій ужиток полягає в тобі самій, а не в умовній родинній належності. Від народження дитя-ороген може зупинити струс; навіть не навчена, ти, однак, орогенка. У гromі чи без неї, *ти орогенка*. Однак із належним навчанням, під наглядом інших досвідчених орогенів Опори, ти зможеш бути корисною не одній-єдиній гromі, а всьому Затишшю, — розводить він руками. — Як хранитель, маючи орогенів під своєю опікою, я віддався такій самій меті, з таким самим засягом. Тож мені личить розділити й долю своїх підопічних.

Дамаю аж розпирає від цікавості й запитань, що виникають у її голові.

— А у вас є... — вона затинається, осмислюючи слова й себе, — ...інші т-такі, як я? — довершує і замовкає.

Щафа сміється, наче вчуваючи запал і радіючи йому.

— Я хранитель уже шістьом, — відповідає, схиляючи голову — даючи тим знак Дамаї, що можна так говорити й думати. — Включно з тобою.

— Й усіх їх ви довели до Юменесу? Отак познаходили їх, як мене...

— Не зовсім. Часом під мою опіку передавали народжених в Опорі, когось я переймав в інших хранителів. Когось я знайшов на обході в цій частині Надсердинців, — він розводить руками. — Коли твої батьки повідомили про орогенське дитя старості Палели, він передав повідомлення телеграфом до Бреварду, вони зі свого боку до Геддо, а звідтам до Юменесу — і вже вони сповістили мене.

Він зітхає.

— Пощастило, що я зупинився на вузловій станції біля Бреварду на наступний день після повідомлення. Інакше я його лише за два тижні отримав би.

Дамая знає про Бревард, проте Юменес для неї — місто з казок, а решта перелічених Щафою міст — пусті слова з ясельного підручника. Бревард — найближче до Палели містечко, значно більше за рідне село. Це туди батько із Чагою ходить збувати збіжжя й городину на кожен урожай. Тоді вона усвідомлює значення

сказаного: два зайві тижні вона могла б провести в stodolі, мерзнути й ходити в куток. Вона теж рада, що звістка застала його у Бреварді.

— Тобі дуже пощастило, — каже він, певно, зчитавши вираз її обличчя. Його власне лице натомість стає похмурішим. — Не всі батьки, на жаль, чинять правильно. Дехто не ізолює своєї дитини, як радять Опора і хранителі. Іноді таки ізолюють, та звістка дістається нас запізно, і, коли приходить хранитель, натовп уже встигає забрати дитину й забити її до смерті. Не сердься на своїх батьків, Дамо. Ти жива й здорова, а це вже не мало.

Дамая дещо супиться, не бажаючи змиритися з думкою. Чоловік зітхає.

— А іноді, — провадить він, — батьки орогена намагаються приховати дитину. Лишають її без виучки та хранителя. Тоді все закінчується дуже погано.

Ця думка не полишала її останні два тижні, від самого того дня в школі. Якби батьки її любили, то не замкнули б у stodolі. Не покликали б цього чоловіка. Мати б не сказала всіх тих жахливих речей.

— Чому вони не можуть... — говорить вона й затинається, усвідомлюючи, що він сказав це навмисно. Щоб перевірити, чи думала вона, «чому вони не можуть просто сховати мене й тримати тут» — і тепер він знає відповідь. Долоні Дамаї стискають плащ, у який вона горнеться, та Щафа лише киває.

— По-перше, тому, що вони мають іншу дитину, а найменша кара за переховування незареєстрованого орогена — вигнання із гноми.

Дамая знає про це, та їй прикро від цього знання. Батьки, яким було б до неї не байдуже, пішли б на *ризик*, хіба ні?

— Твої батьки не воліли б утратити домівку, свій прожиток й обох дітей. Вони вирішили лишити частину замість утратити все. Та найбільша небезпека полягає у твоїй природі, Дамо. Ти можеш приховати її не більш ніж свою жіночу стать чи кмітливий розум.

Вона шаріється, не певна, чи її похвалили. Він усміхається, підтверджуючи здогад.

Тоді веде далі:

— Щоразу, як земля рухатиметься, ти чутимеш її поклик. У будь-яку мить небезпеки ти інстинктивно тягнутимешся до найближчого

джерела тепла й руху. Для тебе ця здібність — те саме, що й кулаки для сильного чоловіка. У разі прямої загрози ти обов'язково зробиш те, що мушиш, щоб себе захистити. А тоді помруть люди.

Дамая здригається. Щафа знову всміхається, приязно, як і до того. Тоді Дамая обдумує той день.

Це сталося після обіду на ігровому майданчику. Вона з'їла свій лаваш із квасолею, сидячи перед озером із Лімі та Шантарою, як зазвичай. Діти навколо гралися чи кидалися одне в одного їжею. Кілька їх збилося до купи в кутку двору, креслило багнюку й перемовлялося — після обіду їх чекав іспит із геоместики. А тоді до них трьох підійшов Заб, хоча дивився він конкретно на Дамаю, кажучи:

— Дай-но списати.

Лімі захихотіла. Вона думала, що Забові Дамая подобалася. Їй він, щоправда, не подобався, бо був мерзотником: чіплявся до неї, обзивався, штурхав, доки вона не здіймала крику, і йому не діставалося за те від учительки.

— Не буду я за тебе підставлятися, — відповіла Дамая.

— І не треба, якщо все зробиш правильно. Просто відсунь сторінку...

— Ні, — відрізала вона. — Не буду я нічого робити правильно. *Узагалі* ніяк не буду. Іди геть.

Вона відвернулася до Шантари, з якою розмовляла, доки не втрутився Заб.

Дамая незчулася, як опинилася на землі. Заб зіштовхнув її з каменя обома руками. Вона буквально впала шкереберть, на спину. Пізніше — вона матиме два тижні в stodolі обдумати, що сталося, — вона згадає вражений вираз його обличчя, наче він не уявляв, що вона впаде так легко. Та тоді вона знала лише, що лежить на землі. *У багнюці*. Уся її спина тепер холодна, вогка й брудна, усе смерділо гнилим багном і розтовченою травою, бруд був у її волоссі, і це був її найкращий *однострій*, значить мати *лютуватиме*, а вона лютувала зараз, тому хапнула повітря і...

Дамая здригається. «А тоді помруть люди». Щафа киває, наче почув її думку.

— Ти — скло вогнегори, Дамо, — говорить він украй лагідно. — Ти — дар землі; та Батечко Земля ненавидить нас, не забувай про це, тож його дари ні безоплатні, ані безпечні. Якщо ми тебе візьмемо,

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ